

J. Z.:

IDRIJSKO RUDNIŠKO GLEDIŠČE.

V SPOMIN NAŠEMU NAJSTAREJŠEMU GLEDIŠČU.

Današnja številka priobčuje na strani 360. sliko idrijskega rudniškega gledišča, posneto po fotografiji. To gledišče je bilo najstarejše v Avstriji ali pa morebiti najstarejše sploh, kajti po starih virih so priredili neko že prej obstoječo stavbo, v kateri so spravljali razno blago in orodje, za gledišče, najkasneje leta 1796., zanesljiveje pa mej leti 1770—1780., ker drugi viri prerekajo letnico 1796. Ko so namreč leta 1769. sezidali nov „magazin“, je bilo treba opustiti stavbo, ki je bila prej temu namenjena, in da ni stala prazna, so jo predelali v gledišče. Stavbo samo je prepustil rudnik, za notranjo opravo pa, posebno za slikanje) so preskrbeli potrebne doneske uradniki in drugi rudniški uslužbenci. Ker je namreč Idrija od večjih mest ločena, je rudniško prestoništvo vedno skrbelo svojim uslužbencem za primerno zabavo v prostih urah; preskrbelo jim je strelišče „na Zemlji“, prirejalo razne slavnosti (posebno ono na dan sv. Ahacija) in podpiralo rudniško godbo, ki so jo ustanovili v prvih desetletjih preteklega stoletja z doneski uslužbencev in z erarično podporo. Mej glavnimi zabavišči pa je bilo gledišče. Igralo se je le poleti, posebno na predvečer svetega Ahacija in cesarjevega rojstnega dne.

Prišedši skozi glavni vhod mimo blagajne si stopil na hodnik, ki je vodil mimo lož, in tam si zapazil dva vhoda, ki sta vodila v partér. Ondi je bil spredaj pred zaveso prostor za 8—10 godcev, potem je bila vrsta klopi, zadaj pa stojišče. Na obe strani pritličja so bile zgrajene lože v obliki podkve, katerih je bilo 36—: 17 spodaj, 19 pa v prvem nadstropju, tako da je bilo v celem

prostora za kakih 300 oseb. Zastor je predstavljal lepo mitološke slike vzhajajočega solnca, oder pa je imel eno vrsto lesenih kulis z lesnim ozadjem in je predstavljal viteško dvorano (glej sliko!); razen teh je bilo tudi več platnenih kulis; odzadje je predstavljalo salon, vrt, kmetiško sobo, pokrajino z mnogimi drugimi prizori, kakor so: vodnjak, hiše itd. Zastori so bili trije: eden glaven, dva za medakte.

Od l. 1796. do 1842. vemo le toliko, da so ¹⁾ gledišče popravljali leta 1823; prej in pozneje so pač igrali, a pisanih listin o tem ni najti. Razvidimo pa iz starih poročil, da je bilo okoli leta 1842. naše gledišče zelo zanemarjeno; imelo je leseno streho, ki pa je precej puščala, da je deževnica tekla v notranje prostore. Takrat je poslal aktuvar Pohl vsem uradnikom okrožnico, v kateri popisuje žalostno stanje gledišča; ko so namreč v prejšnjih letih stavbo znotraj popravljali, so si prisvajali posamezne lože tisti, ki so kaj prispevali, oziroma sami pomagali pri slikanju; ko pa so ti v teku časa Idrijo zapustili, so prodali ali podarili svojelo že bodisi svojim naslednikom ali drugim. Tako je nastal velik nered, ker si je posamezne lože vsakdo lastil, in gledišče ni imelo pravega gospodarja. Tudi direktorij ni mogel delovati, in l. 1842. je bil v odboru en sam, namreč davkar Perko.

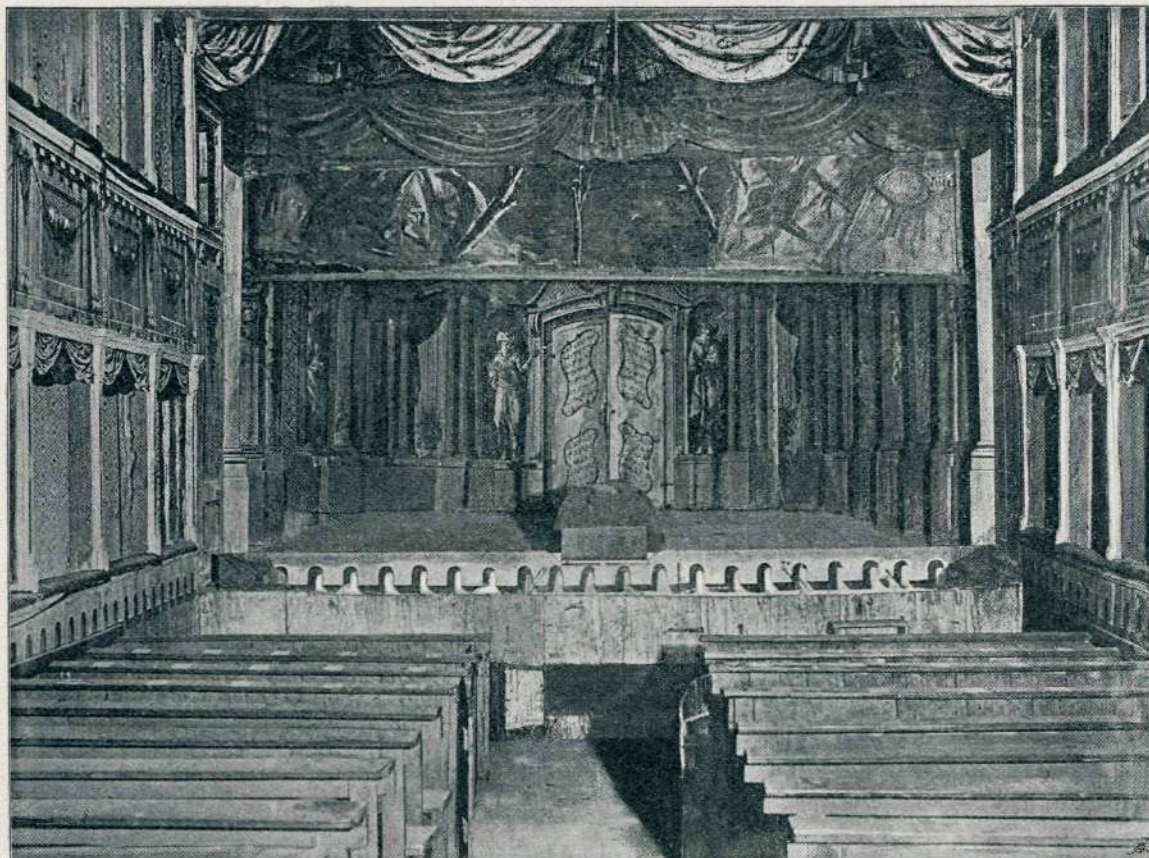
Zatem je prevzel vodstvo gori imenovani aktuvar Pohl, ki je uradnike združil, da so poslali prošnjo rudniškemu prestojništvu z željo, da bi stavbo prevzelo v svojo oskrbo, sami pa da se odpovedó vsem pravicam; podpirali so prošnjo z dejstvi,

¹⁾ Podatke sem iz prijaznosti dobil pri rudniškem ravnateljstvu, kateremu bodi tukaj izrečena zahvala.

da je bil erar enakim željam vedno naklonjen, kar sledi že iz tega, da je dal vsako leto 150 gl. za takozvani strelski donesek (Schützenbeitrag), in da se v gledišču igra tudi v prid revežem, kajti leta 1841. so nabrali v ta namen 40 gl. za domače, 37-22 gl. pa za reveže v Rudnih gorah na Češkem. Erar je pod pogojem, da se mu prizna prioriteta, korenito popravil gledišče leta 1844. in tudi posestniki lož so svoje „pravice“

so jih pa pri vsaki predstavi oddali privatnim osebam. Tako je ostalo do leta 1869.

Od l. 1842 do 1869. je dolga dōba, in gledišče, ki je bilo leta 1844. prenovljeno, je zopet potrebovalo popravil. Leta 1869. so zato izvolili nov odbor, ker delovanje prejšnjih odbornikov ni bilo povsem uspešno; kajti v direktoriju sta bila samo dva člana, ostala mesta pa so bila prazna. Takratni žgalnični uradnik Miszke se je potrudil in

IDRIJSKO RUDNIŠKO GLEDIŠČE.

odstopili; le sodni uradnik vitez pl. Gariboldi, ki pa je takrat že bival v Ljubljani, se je nekoliko upiral, češ: ložo je kupil in četudi ni v Idriji, je vendar njegova last, rabiti jo sme le brat, ki pa je bil pač svoj čas materialni uradnik v Idriji, ob našem času pa več živel ni. Zato na take izgovore niso gledali in lože razdelili tako, da je imel vsak od uradnikov svojemu dostojanstvu primerno boljše ložo; kar jih je preostajalo,

izposloval, da je rudniško predstojništvo izvolilo ravnatelja; ta si je izvolil drugega odbornika, oba sta volila tretjega, vsi trije četrtega, in vsi štirje skupaj petega. Poslovanje so si razdelili tako: ravnatelj je imel nadzorstvo nad stavbo, drugi član je skrbel za rekvizite in razsvetljavo, tretji je imel knjižnico, četrti garderobo in peti računovodstvo. Do leta 1870. je bil ravnatelj žgalnični uradnik Miszke, od 1870 dalje pa davčni,

pozneje blagajniški kontrolor Karol Maks Hermann. Rajni rudniški predstojnik M. V. pl. Lipold je dal gledališče popraviti, a prispevati je bilo treba k stroškom tudi posestnikom lož. Ob istem času so pa tudi trije privatni posestniki imeli v gledališču lože, namreč gg. Amalija Kavčič, Jožef Arrigler in Jožef Hauptmann. Od teh je podarila prva 10 gl. in ložo ohranila, ostala dva pa sta jo izgubila, ker nista nič prispevala.

Ko je bilo gledališče popravljeno, so razdelili lože, in ostalo jih je na razpolago še osem, ki so jih oddali meščanom dosmrtno po 25 gl.; oglasila pa sta se le dva: trgovec Hoischer in poštar Leskovec.

Uradniki sami so prispevali 136 gl., seveda s pravico da obdržé ložo le toliko časa, dokler so v Idriji; od upokojencev pa je dal samo žgalniški oskrbnik Leopold Urbas 1 gl. Od tega časa so dobile tudi meščanske družine tiste lože, kar jih je bilo odveč, in so plačevale od predstav primerno vstopnino.

Meščanski krogi gori opisanih prispevkov niso dali v večji meri zlasti zato, ker so do približno leta 1869. igrali le nemško; šele od tedaj so jeli polagoma uprizarjati tudi slovenske igre, in sicer izprva tako, da so en večer igrali nemško in slovensko; pozneje pa so nemščino vedno bolj opuščali, in v osemdesetih letih preteklega stoletja so igrali le slovensko, samo potujoči igravci, ki so večkrat posetili Idrijo, so igrali nemško. Ledino je v tem oziru orala „Narodna Čitalnica“, ustanovljena 29. nov. l. 1866., ki je vedno gojila gledališke predstave in jih samo l. 1868. uprizorila devet, seveda v lastnih prostorih. ¹⁾ Pozneje pa se je, ne brez težav, preselilo čitalniško talijino delovanje v gledališče, v katerem se je do tistih časov le malokdaj slišala slovenska beseda.

¹⁾ Izpočetka ni bila „Čitalnica“ nastanjena pri „Črnem orlu“, temuč v Gnezdovi, sedaj Deželovi hiši, kjer je bil postavljen tudi oder. Hiša sama je bila enonadstropna s predvrtom; sedaj tam stoječa stavba je nova.

Glede slovenskih iger naj omenim, da so od prizorčka „Kje je meja?“ tje do „Lumpacija vagabunda“ in „Rokovnjačev“ igrali precej vse, kar je bilo pomembe vrednega v „Slovenski Taliji.“ Posebno, kar je rajni Vinko Lapajne bil oživel l. 1889. „Dramatično društvo“, je Talijino delovanje jako cvetelo in Idrijčanje so vživali v svojem gledališču precej prijetnih večerov, ki so bili v zabavo igravcem in gledavcem; radi popolnosti naj omenim, da so tuje družbe predstavljale tudi Kristusovo trpljenje, kakor so se tudi razni glumači kazali v telesni gibčnosti. Da so nastopili na našem odru tudi ljubljanski igravci, na primer Borštnik i. dr., je še vsem v živem spominu.

Ko je pogorelo gledališče na Ringu na Dunaju, so napravili tudi pri nas več izhodov, tako da jih je bilo skupaj sedem, mesto prejšnjih dveh, kakor so tudi l. 1895. zunaj olepšali pročelje in pri zavesi popravili podstrešje, tako da se je dvignil ves zastor, ne da bi se ovijal okoli droga, kakor je bilo prej.

Od tistega časa je gledališče v notranjih prostorih polagoma razpadalo; zadnji večji igri sta bili „Rokovnjači“ leta 1901. in „Pri belem konjičku“ l. 1903. Pozneje pa rudarsko ravnateljstvo predstav ni več dovolilo, ker se je bala nesreče. Izmed mnogih večerov je bil za naše gledališče posebnega pomena tudi oni iz leta 1881., ko so na predvečer sv. Ahacija v njem praznovali tristoletnico, kar je idrijski rudnik prišel pod cesarsko oblast. Tedaj so nastopili na odru rudniški pazniki v lepi rudarski opravi z jamšaricami, rudniški svetnik Čermak pa je v vezani besedi opisal pomen slavlja in zgodovino, oziroma nastanek rudnika. K tristoletnemu slavlju in celi rudarski ideji, ki se je bila ista leta posebno bujno razvila, je tudi gledališče mnogo pripomoglo.

In zdaj so sklenili, da se gledališče v notranjosti letos podere, in v stavbo, ki je pol drugo stoletje posvečevala svoje prostore Taliji, bodo odslej spravljalí vodežejne brizgalne, zakrivljene lestve in ognjegasne cevi! — Tempora mutantur!

